

Jezik i domovina

Barbarić, Damir

Source / Izvornik: **Vijenac, 2017, 619, 9 - 9**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:876437>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

GOVOR NA SVEČANOJ AKADEMIJI U POVODU 175. OBLJETNICE MATICE HRVATSKE, OSIJEK, 24. LISTOPADA

Jezik i domovina

Čovjek pojedinac još uvijek rađanjem dospijeva u određeni jezik i ostaje njime sudbinski vezan, u njemu raste i obitava te ga stoga osjeća kao majčinski jezik, jezik svojeg zavičaja i domovine. Zato ga i zove materinskim

DAMIR BARBARIĆ

Nakana mi je govoriti o jeziku i domovini. Zadržimo se najprije na prvome. Što je jezik? Čini se da smo tim pitanjem odmah dospjeli u teškoću i nepriliku koju je svojedobno dojmljivo opisao Aurelije Augustin kazujući da je inače uvijek siguran da zna što je to vrijeme, ali upita li ga netko o tomu izričito, uviđa da zapravo ne zna. Nije li tako i s jezikom? Posvuda smo s njim i on je posvuda s nama. Mislimo li na nešto, želimo li nešto, oklijevamo li pri nečemu, odvrćamo li se od nečega, uvijek smo već to spram čega se odnosimo nekako sebi označili imenom i imamo to tako označeno pred očima, bilo osjetljivim bilo unutarnjim duhovnim. U svakom ophođenju spram stvari u svijetu, spram drugih ljudi i spram samih sebe uvijek smo upravo jezikom stavljeni u taj odnos. Čak i kad nam riječi i jezik zakažu, kad na primjer u zaprepaštenju, divljenju ili strahu ne uspijevamo ništa reći, ipak i tada u najdubljoj nutrini sami sebi upravo riječima i jezikom, premda bez glasa, priznajemo da smo dospjeli do na prag onog neizrecivog.

S jezikom smo dakle toliko tijesno zblíženi da iz njega ne možemo čak ni kad bismo to htjeli. Čini se da je imao pravo jedan mislilac tvrdeći da su granice čovjekova svijeta upravo granice njegova jezika. A ipak unatoč toj blizini dospijevamo u goleme teškoće hoćemo li razgovijetno reći što je jezik i u čemu je njegova bit. Zbiva li nam se to zato jer je jezik ipak dalek i teško dokučiv predmet, koji bismo tek složenim metodama znanstveno-konstruktivnog zahvata mogli dovesti do očitovanja? Očito da ne. Ta upravo smo ustanovili da nam je jezik posve blizak, možda čak ono najbliže od svega. Prije bi moglo biti da nam je prikriiven i zagonetan upravo zbog svoje posvemašnje blizine u kojoj ne nalazimo ni najmanje prostora za slobodan odmak kojim bismo ga mogli sebi predstaviti, metnuti ga pred svoju ispitujuću svijest kao izričit predmet istraživanja.

Izgleda da tomu treba pripisati krajnje čudnovatu činjenicu da jezik, koji nam označavanjem omogućuje pristup svemu što jest i svakovrsno odnošenje spram toga, jedino o sebi šuti i prikriva se. Jer tko bi mogao povjerovati da doista kazuje nešto o svojoj biti objavljujući nam se u imenu „jezika“ (*glotta, lingua, language...*), koje ne označava ništa drugo do tjelesni organ s pomoću kojeg se fiziološki izvodi ono na što zapravo mislimo kad govorimo o jeziku. Zar bi sva obuhvatnost jezičnog zbivanja o kojoj smo početno govorili i njegova potpuna stopljenost s cjelinom našeg opstanka mogla biti prikladno označena imenom jednog od tjelesnih organa? Znakovito je da se uglavnom u svim jezicima jezik kao ono čime se jezično zbivanje izvodi već svojim imenom razlikuje od samog tog zbivanja, koje se u pravilu naziva govorom. Kažemo li na primjer „jezikom je izgovoreno ovo ili ono“, tad smo imenima „jezik“ i „govor“ na neki način označili isto, a na neki različito. Govoreći o jeziku kao da smo prisiljeni na zbunjeno teturanje između jezika i govora.

Možda se u nedoumici u kojoj smo se našli možemo osloniti na mig koji nam daje spoznaja da Grci, od kojih smo, kao i svi Europljani, baštinili tako reći sve najvrednije duhovnog svijeta u kojemu se još uvijek krećemo, uopće nisu imali riječ kojom bi označavali ono što mi podrazumijevamo pod imenom jezika. Riječ *glotta*, dakle „jezik“, u njih je za oznaku toga bila rabljena samo rubno, rijetko i tek kolokvijalno. Kad su htjeli govoriti o jeziku kao govoru, u pravilu su se služili riječju *logos*, koja međutim nikad nije značila samo jezik i govor, nego barem jednako toliko i odnos, zakon, pojam, razlog i još mnoštvo drugog. Ta imenica *logos* i pripadni joj glagol *legein* nemaju baš ništa s tjelesnim organom jezika, već znače otprilike neko izlaganje, razlaganje, slaganje i sabiranje.

A ipak se ta riječ *logos* u Grka rabila za ono što nakon njih svi Europljani misle pod imenima jezika, govora i govorenja. Kako to shvatiti i objasniti? Možda najprije ukazivanjem na to da ni *logos* nije u Grka ni jedini ni izvorni izraz za ono što mi zovemo jezikom i govorom, već je ograničen na značenje samo takva govora koji je već bitno određen početnom logikom i stegnut pravilima gramatike i sintakse. Za razliku od toga u grčkom ima i jedan izvorniji način izricanja onoga što mi kasniji zovemo jezikom odnosno govorom. Reći, kazati glasi u grčkom *phanaí*, glas je *phone*, a iskaz *phasis*. Pojavljivati se glasi *phainesthai*, a *phos* je riječ za svjetlo. Hoćemo li biti jezika prići bliže, valja nam poći od tih riječi. Jer one nas upućuju na izvornu srodnost jezika odnosno govora sa svjetlom, javom i pojavljivanjem. Izrazi za sve to potječu iz istoga jezičnog korijena, baš kao primjerice i srodne im latinske riječi *fari, fatum, fama, fas* i *fabula*. U svima njima na vidjelo izlazi to da u jeziku i govoru, u imenovanju i označavanju nije riječ tek o označavanju nečega što postoji neovisno o jeziku, nego se svaka stvar i svako zbivanje u svijetu upravo jezičnim imenovanjem tek uopće pojavljuju, izlaze na vidjelo i pokazuju se u svjetlu prisutnosti.

Tajna jezika

Možemo li u našem jeziku naći izraze koji na taj način i u takvoj izvornosti kazuju to izlaženje u svjetlo pojave koje se dakle zbiva jezikom i govorom? Sama riječ „govor“ ne vodi nas nikamo, jer je, baš kao na primjer njemačka riječ *Sprache* ili engleska *speech*, po svemu sudeći plod onomatopeje, koja u jeziku uvijek svjedoči o njegovoj nemoći za uspostavu i očitovanje dubinskih smislenih sveza te dakle o zastajanju na površini pukog zvučanja i oglašavanja. Ipak, za razliku od toga susrećemo jednu drugu porodicu riječi koja je u etimologijskoj i semantičkoj srodnosti s navedenim grčkim i latinskim riječima te kao i one očituje bit jezika i govora kao izvođenja u svjetlo i na javu – doslovce pro-iz-vođenja – ne samo svake stvari i svake pojave u svijetu nego i samog svijeta. Mislim na glagol *bajati* i iz njega izvedene imenice *bajka* i *basna*. Ti izrazi, koji su u našoj današnjoj jezičnoj svijesti gotovo zaboravljivi i ostavljeni u tami čovjekove pretpovijesne mitološke svijesti, tako da ih smještamo još samo u okružje navodno primitivne mitske uobrazilje, nisu ništa manje od svojih grčkih i latinskih srodnika iskazivali bit jezika i govora kao pro-iz-vođenja svijeta i svega u njemu. Oslobodimo li se predrasuda suvremene znanstvene metodologije te se jednom doista misaono otvorimo jezičnom blagu pohranjenom u riznici drevne mitologije i usmene narodne predaje, moći ćemo iskusiti svu dalekosežnost te spoznaje.

Shvaćanje jezika kao proizvodnje svijeta i svjetskih bića otvara nam uvid u mogućnost sasvim drugog pogleda na njegovu bit. Prije svega, lišava nas duboko uvriježene zabl-

de da je jezik neka vrsta oruđa pomoću kojeg misli koje u nama već postoje gotove i uobličene naprosto priopćujemo drugima, takva oruđa kojim se po volji služimo, rabimo ga kad i koliko hoćemo te ga odlažemo kad ga više ne trebamo. Jezik kao iskonsku proizvodnju svijeta nedostojno je smatrati našim oruđem. Prije smo, obrnuto, mi oruđe jezika. U svem svojem odnošenju spram sebe, spram drugih ljudi i spram svega što nas susreće u svijetu uvijek smo već zahvaćeni, vođeni i određeni jezikom.

Oslobodimo li se preuzetne zablude o našem gospodstvu nad jezikom, otvorit će nam se i posve nova dimenzija odnošenja spram njega, naime ona slušanja. Govoreći sebi i drugima, mi gotovo uvijek slušamo prvenstveno sebe. Ali možda bismo mogli sebe načas zaboraviti te sluh usmjeriti na ono što nam se u onomu što govorimo samo po sebi pokazuje, javlja i daje. To činimo rijetko i iznimno. I jedni druge tek s mukom uspijevamo pomno saslušati i doista čuti. Možda je za čovjeka jedna od najtežih zadaća zbilja slušati, čuti i razumjeti ono što kazuje drugi. Zato su nam razgovori najčešće prazni i izlišni. Potrebno je mnogo pažnje i strpljenja da bi se pustilo da u našem unutarnjem uhu odjeknu i u pamćenju ostanu zvučati sva ona jezična gibanja na koja nas upućuje govor drugoga. A još je mnogo teže od toga imati sluha za sve titraje značenja u riječima jezika samog, dakle neovisno o meni i o drugomu. U svem čovjekovu govoru prvotno govori jezik, pritom se služeći ljudima. Možda je jedino pjesnicima i misliocima, tom tihom i neupadljivom plemstvu duha, dano da to iskuse. Ono što zovemo promišljenošću i razboritošću ponajprije je suzdržanost pomnog osluškivanja onoga što nam sam jezik poručuje, za što nas rabi i što pomoću nas objavljuje dok nam dopušta varavi privid da mi rabimo i koristimo njega.

Osluškujući jezik mogli bismo spoznati da se ono što znamo kao mišljenje zbiva na način pažljiva prosljeđivanja uzajamnih odnosa i međusobnih upućivanja riječi unutar jednog ili više različitih jezika, tako da se misao rađa svaki put kad taj unutarnji razgovor duše sa samom sobom dospje do privremenog zastoja i dovršetka. Osnaženi tom spoznajom ne bismo se više dali zavarati mnijenjem da je jezik nešto što naprosto postoji kao gotovo i zaključeno, kako nam to izgleda ponajpri-

Prava i istinska čovjekova domovina prije svega je duhovni prostor otvoren njegovim materinskim jezikom. Jer čovjek je prije svega duhovno biće

je zato što ga uobičajeno označavamo imenicom. Ono što jezik jest u svojoj biti ne da se izreći imenicom, nego samo glagolom. Jer on je uistinu proces, zbivanje, događanje. On je živa djelatnost, a ne gotovo djelo, *energeia*, a ne *ergon*, kako je to svojedobno ustvrdio Wilhelm von Humboldt, možda najdublji od svih koji su promišljali tajnu jezika.

Tada bismo mogli spoznati i to da niti nema jezika u singularu apstraktne općenitosti. Prodremo li pogledom pod mrežu apstraktnih konstrukcija takozvanih standardnih jezika, u zbilji jezičnog zbivanja susrećemo samo mnoštvo jezičnih tvorbi unutar kojih su okupljene veće ili manje ljudske zajednice, nepostojanih i promjenljivih baš kao i same te zajednice. Čak i visoko standardiziran jezik u živoj zbilji uvijek je neki određeni,

posebni i samosvojni jezik. Svakom jeziku svojstvena je neka samo njegova unutarnja jezična forma, to znači određeni način kako proizvodi, vidi i tumači svijet i sve njegove pojave. Svaki čovjek koji je u nekom jeziku rođen i u njemu odrasta nužno prihvaća i prispaja taj način još i prije nego što je toga postao svjestan. Kako će se govoreći kretati putanjama jezika, to nije prepušteno njegovu izboru. U najranijem djetinjstvu, prije nego što se u njemu probude svijest i volja, već je zahvaćen jezičnom strujom koja ga nosi i od rođenja do smrti određuje način njegova govora, a time i osjećanja i mišljenja. Cijelog života ostaje sudbinski određen unutarnjom formom svojega materinskog jezika i uz nju neraskidivo vezan.

Duhovni zavičaj

Premda se na horizontu današnje i buduće povijesti naziru obrisi izgradnje, bolje rečeno konstrukcije nekog sveopćeg i sve obvezujućeg svjetskog jezika, koju ulogu u nedostatku savršenijeg konstrukta danas sve više na sebe preuzima umjetna, tehnički posredovana univerzalna inačica američko-engleskog, ipak se još uvijek može reći da čovjek samo u prirodnom pojedinačnom jeziku može iskusiti i spoznati u kolikoj mjeri tom jeziku pripada, koliko je njime određen u svim svojim htijenjima, potrebama, sklonostima, strastima i mislima. Čovjek pojedinac još uvijek rađanjem dospijeva u određeni jezik i ostaje njime sudbinski vezan, u njemu raste i obitava te ga stoga osjeća kao majčinski jezik, jezik svojeg zavičaja i domovine. Zato ga i zove materinskim. U tom jeziku, u njegovu ritmu, melodiji, načinu izgovora samoglasnika i suglasnika, naglasku, rasporedu riječi i ustroju rečenica čovjeku neposredno zvuči i odjekuje svojstvenost njegove zemlje i kraja. Drukčije zvuči i drukčije govori jezik ravnice od onoga gorja i surih vrhunaca, drukčije otvoreni obzor morske pučine ili širokoga riječnog toka od onoga izdvojenih i zatvorenih dolina. Svijetla otvorenost i lakoća juga u jeziku se oglašava drukčije od tamne zgrčenosti sjevera. Sve se to u onomu što nazivamo dijalektom ili narječjem čuje toliko izravno i neposredno da u pravilu jedva biva opaženo, a pogotovo izriječkom osviješteno.

Ne presiječe li standardni jezik životvorni dotok stalno novih značenja iz vrela prirodnih narječja iz kojih je nastao, ostat će živ, gibak i krepak. Čovjeku će se tada otkriti kao plod i djelo duhovnog rada bezbrojnih ranijih naraštaja, poučit će ga da se iskustvima koja stoje u osnovi svake njegove riječi ne da naći broja ni početka te da blago pohranjeno u njegovoj unutarnjoj jezičnoj formi nadmašuje svaku predodžbu i svaki pojam koji bi pojedinac za svojega života mogao stvoriti.

Iskusi li i shvati to da u svakoj riječi materinskog jezika koju izgovara s njim zajedno govore bezbrojni naraštaji njegovih preda, čovjek će se osjetiti u njemu sklonjen i udomljen, jezik će mu postati prisnim prostorom obitavanja, duhovnim zavičajem i domovinom. Prava i istinska čovjekova domovina prije svega je duhovni prostor otvoren njegovim materinskim jezikom. Jer čovjek je prije svega duhovno biće. Nasuprot svjesnoj ili nesvjesnoj, izričitoj ili neizričitoj materijalističkoj predrasudi pod vlašću koje živimo već stoljećima, treba uporno ponavljati da sve tvarno, zemlja i sve zemaljske stvari, ali i brutalna moć nad njima, koja se rado pričinja onim najvišim i onim za čim valja svim silama nastojati, svoj smisao i svoju vrijednost imaju samo u onoj mjeri u kojoj u njima i iz njih sjaji sloboda i nevina čistoća duha.

Imamo li na umu sve rečeno, možda smijemo predložiti naoko neznatnu promjenu naslova ovog promišljanja te umjesto „jezik i domovina“ reći točnije „jezik kao domovina“.